

S. SASVÁRY ZOLTÁN

**ADATOK EGY KÖNYVGYŰJTEMÉNY
TÖRTÉNETÉHEZ**

AZ ESZTERGOMI BIBLIOTHECA FUGGER GYŰJTEMÉNYE

S. SASVÁRY ZOLTÁN

**ADATOK EGY KÖNYVGYŰJTEMÉNY
TÖRTÉNETÉHEZ**

AZ ESZTERGOMI BIBLIOTHECA FUGGER GYŰJTEMÉNYE

**BUDAPEST
2005**

TARTALOM

Bevezetés

A Fuggerek és könyvgyűjteményeik

Lippay György

A főszékesegyházi könyvtár kialakulása

Az Esztergomban őrzött Fugger gyűjtemény vitatható eredete és megszerzése

Irodalom

Bevezetés

Az auktoroktól tudjuk és velük együtt hisszük, hogy a könyveknek is van „*saját sorsuk*”. Amikor egyes kötetekből egy gyűjtemény áll össze, akkor az ebben sorakozó könyvek egyedi sorsa egy új, közös történetben folytatódik. A könyvgyűjtemények sorsa a tulajdonosaik életútjával, a tároló helyük történetével párhuzamosan többé-kevésbé figyelemmel kísérhető. Míedőn kézbe veszünk egy-egy kódexet, ősnymtatványt, vagy akár a későbbiek folyamán nyomtatott régi kiadványt, nem csak a tartalmában, esetleg mives kivitelében gyönyörködhetünk, de feltehetjük a kérdést, hogy milyen úton-módon, kiknek a tulajdonaiból került ez a mű a mostani helyére és hogyan vészelhette át a sok rombolással, pusztítással teli évszázadokat? Vajon kiknek a gyűjtése, gondozása által maradt ránk egy-egy kötet vagy egy egész gyűjtemény? Nem csak a könyvtörténészek vagy értő könyvtárosok tárhatják fel egy-egy gyűjtemény történetét, de a könyveket szerető, azok tartalmában és kialakításában gyönyörködő egyszerű bibliofil is érdeklődéssel fordulhat a kötetek vagy egy gyűjtemény sorsa felé.

Egy a 16. században létrejött, a korabeli tulajdonosi jelekkel (szuperexlibrisekkel) is megjelölt – napjainkig fennmaradt – könyvgyűjtemény tulajdonosait és elhelyezéseit, tehát a kialakulását követő további sorsát kísérli meg ez az összeállítás bemutatni. A gyűjtemény, amelynek kötetei kezdetben a neves német Fugger-család¹ egyik könyvgyűjtő tagjának, illetve a le származottjainak tulajdonában voltak, a 17. században Lippay György esztergomi érsek magánkönyvtárába, majd örökségként a törökök elől Nagyszombatba menekült esztergomi székesfőkáptalan könyvtárába került. A könyvtár a 19. század első felében visszaköltözött Esztergomba, így a németföldről a királyi Magyarországra került értékes kötetek gyűjteményét napjainkban a székesfőkáptalani könyvtár jogutódja: az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár őrzi.

A tanulmány idősorrendben mutatja be a könyvgyűjtemény tulajdonosait, a gyűjtemény tulajdoni átszármaztatásainak tényleges és vélt folyamatait, s végül javaslatot tesz bizonyos kétélyek tisztázására.

¹ A némethoni, augsburgi eredetű Fugger család történetét leíró, a csaknem minden családtagra kiterjedő részletes tanulmányok főleg a „Studien zur Fuggergeschichte” (Tübingen) sorozat kötetekben olvashatók. A neves bankárcsaládról magyar nyelven megjelent legújabb keletű mű Günter Ogger: „A Fuggerek” című, 1999-ben kiadott kötete.

A Fuggerek és könyvgyűjteményeik

A híres augsburgi német család tagjainak, a kereskedő-bankár Fugger-háznak a családfája a 14. század közepéig vezethető vissza². A nemzetség legrégebbről ismert ősatya: Hans Fugger az Augsburgtól nem messze délre, a Lech-partján fekvő Graben falucskában élt és ott takácsmesterséget folytatott. A család történetét kutatók³ feltételezik, hogy a családi név a latin *fucare* (festeni) szóból származik.

A grabeni sváb Hans idősebbik fia: I. Hans († 1409), aki szintén takácsmester volt, nem maradt meg apja mellett, hanem Augsburgba vándorolt, ahogy a 14. század folyamán számos falusi mesterember próbált a városok falai között szabadabb és szerencsésebb életlehetőségeket keresni. A fiatalember itt is önálló takácsmester, majd „*gazdaságilag is szerencsés*” házasságai révén jómódú vezető céhmester lett. A családfő – előrelátóan – a vagyona egy részét ingatlanokba, birtokvásárlásokba fektette. A céhmester mindkét fia az aranyművességet tanulta ki. Ekkor még nem sejtették, hogy a mesterségükkel közvetve kapcsolatban álló ércbányászat, érckereskedelem és az ércfeldolgozás lesz majdan a család igazi gazdagságának forrása.

A kisebbik fiú: az „*idősebb*” Jakob Fugger (1412–1469) királyi kereskedő, Augsburg un. Nagy Tanácsának megbecsült tagja volt, a város egyik leggazdagabb polgárának lányát vette el feleségül. Vagyonával, mint virilista, 1462-ben már a 12. helyen állt a városi polgárok között. Utódait 1473-tól (a családi címerük elnyerésétől) a „*lilomos Fuggerek*” elnevezéssel illették, míg bátyjának ivadékait (pl. a hírneves Lukas Fuggert) 1452-től – címerük alapján – „*őzes Fuggerek*”-ként emlegették.

Az „*idősebb*” Jakob gyerekei közé, a grabeni takácsmestertől számított 4. generációba, hét fiú és három leánytestvér tartozott. (A testvérek gyerekkorában még bizonyára nem számított túlzottan jelentős eseménynek, hogy 1455-ben Mainz-ban egy bizonyos Johann Gensfleisch, alias Gutenberg, kinyomtatta a 42 soros Bibliát és ezzel útjára indította a kéziratos kódexek helyébe lépő nyomtatványok látványos elterjedését.) A fivérek közül öt fiú kereskedői pályára lépett, míg ketten az egyház szolgálatába álltak. Az egyházi tanulmányokat végzett Markus Fugger (1448-1478) a vatikáni pápai hivatal titkára lett és az augsburgi kanonoki stallumot kapta meg a pápától. A legfiatalabb fivért: Jakobot korábban a herriedeni káptalan kanonokjának nevezték ki. A kereskedő fivérek közül Ulrich (1441-1510) a tiroli fémkereskedelemben, míg Andreas (†1443),

Hans (1445-1461), majd Georg (1453-1506), a majdani jeles könyvgyűjtő Fuggerek nagyapja, a velencei Fondacóban építette ki üzleti tevékenységét. Peter (1450-1473) egy Nürnbergben létesített kereskedelmi fiókon keresztül a balti-tengeri kikötők áruraktáraival tartott üzleti kapcsolatokat.

A Fugger nemzetség minden férfi tagjának már ekkor is saját számlavezetése, önálló gazdálkodása volt, de a közös tőke befektetéséről mindig az örökösödés alapján soros cégfőnök döntött. Ezzel a tudatos „*tőkekoncentrálassal*” tudott a családi üzletház belépni a korabeli nagy üzletkötések világába és lehetett a későbbiek folyamán a császárok, királyok, sőt olykor a pápák bankárja is.

² NEBINGER, G. – RIEBER, A.: Genealogie des Hauses Fugger von der Lile. Stammtafeln. Tübingen, 1978. S.Z.F. 4. sorozat 17. kötet.

³ GÖTZ von PÖLNITZ : Die Fugger. Tübingen, 1970.

Amikor III. FRIGYES császár fia, MIKSA kíséretében 1473-ban Augsburgban járt, bizonyos „kereskedői szolgálatkészségeiért” címerrel ajándékozta meg a Fugger-ház cégfőnökét: Ulrichot, annak fivéreit és a családtagokat (1. kép).⁴ A címerpajzson a „lilimos” Fuggerek törzscímere: a kettős (kék és sárga) lilium látható, míg felül két szarv között még egy lilium áll. A címer és a háromágú szigonyt ábrázoló Fugger-védjegy a család gazdasági hatalmának jelképe lett.

A négy kereskedő fivérnek korai halálát követően az időközben kanonoknak kinevezett Jakob elhagyta papi hivatását és beállt a Fugger kereskedők sorába.

1. kép

Rendkívüli üzleti tehetségének és a nagyravágyásának köszönhetően csakhamar jelentős vagyona tett szert, s a „gazdag” előnévvel ő lett a császárok, királyok és hercegek, de főleg a Habsburg-ház udvari bankárja. Korán felismerte az ércbányászat rendkívüli jelentőségét, ezért a tiroli rézércbányászat gazdasági irányítása mellett közvetve résztulajdont szerzett az alsó-magyarországi ezüst- és rézbányászatban is. Amikor ugyanis a neves magyar bányász és vízemelő szakember: Thurzó János megbízást kapott hét felvidéki bányavárostól bányáik víztelenítésére, pénztőke híján Jakob Fuggerrel társult azonos részesedéssel. Az üzlettársi viszonyt családi kapcsolatokkal is megerősítették. Ulrich Fugger legidősebb leánya Thurzó János fiához, Györgyhöz ment feleségül, majd 1513-ban Georg Fugger fia: Raymund (1489-1535) vezette oltárhoz Thurzó Katalint. A bankári tevékenységeik folyamán pápai kapcsolatokat szerzett Fuggerek támogatásával lett Thurzó János két fia, Szaniszló és Zsigmond olmtúzi, illetve nagyváradi püspök, majd az ifjabb János a magyarországi és lengyelországi egyházi járadékok kollektora. A Fugger kereskedők és bankárok Magyarország történetében,

⁴ I. m. (3) 64/65. p. A címereslevél eredetije a dillingeni Fugger-levéltárban található.

társadalmi életében és a magyar királyok pénzügyeiben játszott szerepéről hazánkban legkorábban Wenzel Gusztáv⁵ készített átfogó tanulmányt.

A 15. század második felében, illetve a 16. század elején élő IV. generáció családtagjainak birtokában számos kézirat, vallásos könyv volt, amelyeket már a kettős liliomos címer díszített. A 2. kép egy 1500 körül készült imádságos könyv⁶ egy oldalát mutatja be, amely a kétliliomos címer ábrázolása alapján Fugger tulajdonban volt. A babenhauseni Fugger kastély könyvtárában találunk egy arany díszítésekkel ellátott barna bőrkötésű, latin nyelvű imakönyvet, amely szintén a 15. század végén készült, s a családi hagyományok alapján a „gazdag” Jakob tulajdonában lehetett.

A Fugger levéltárakban talált iratok szerint a kereskedői tevékenységet folytató fivérek gyakran közreműködtek – főleg vallásos – könyvek, kéziratok beszerzésében, de ezekkel csak a megrendelőik kéréseit elégítették ki, s valójában csak a pénzügyi, pénzkölcsönzési ügyletekben vettek részt. Ők még kevésbé voltak olyan humanista szellemű polgárok, művészpártoló mecénások, mint későbbi leszármazottjaik.

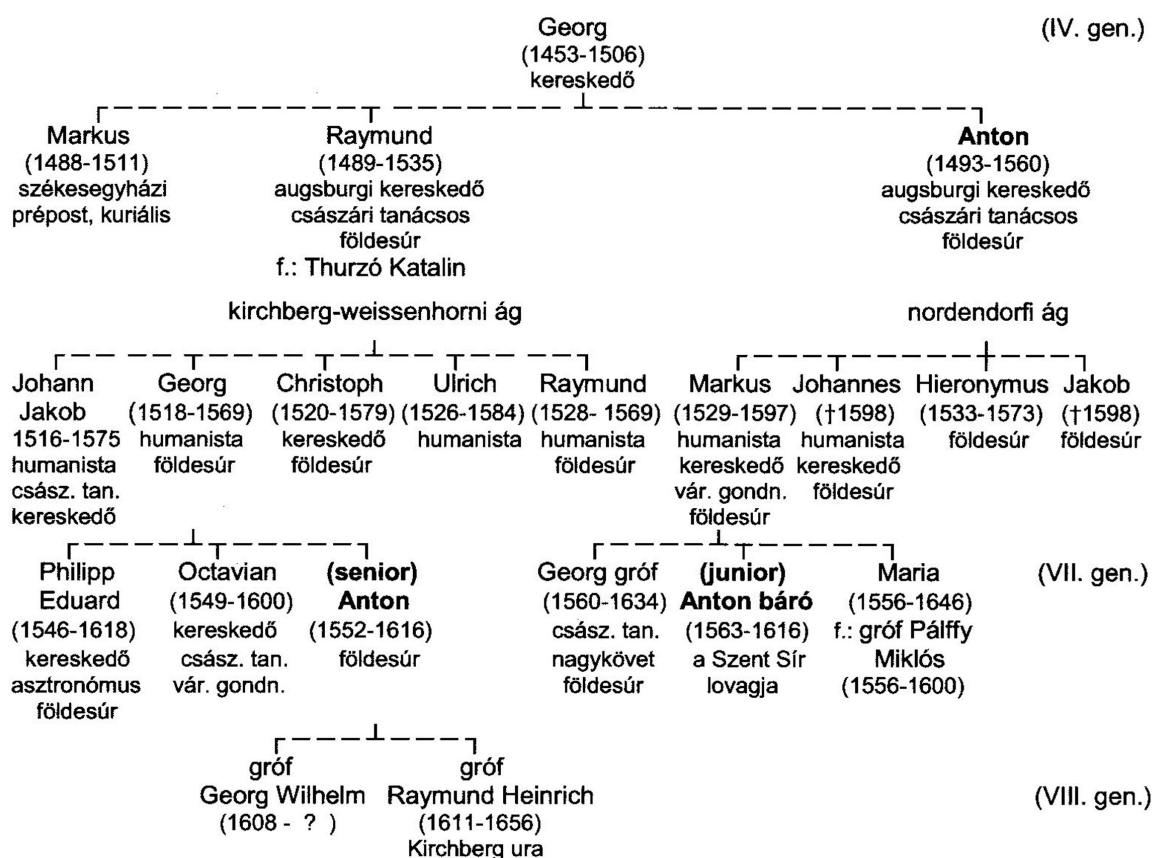

2. kép

⁵ WENZEL Gusztáv: A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében. Bp. 1882. Értekezések a történelmi tudományok köréből. X. köt. 4. sz.

⁶ I. m. (3) 80/81. p. (Fugger-Glött, kirchenbergi kastély)

Paul Lehmann⁷ szerint sem voltak még a „gazdag” Jakob és fivérei igazi kézirat- és könyvgyűjtők. Szerinte téves Fink vélekedése, miszerint „gazdag” Jakob fektette volna le az alapjait a család későbbi igen jelentős könyvgyűjteményeinek⁸. Ugyancsak vitatja Stauber monográfiájának azt a kitételét Jakobról, hogy „egyike azoknak az első polgároknak, akik között ő is nagyobb könyvtárat alapított, amelyet később unokaöccsei: Raymund és Anton mintegy 15000 kötetre bővítettek.”⁹ Lehmann vélekedését támasztja alá a „gazdag” Jakob második végrendelete¹⁰, amelyet elhunytá előtt egy héttel készítettett. Ebben ugyanis, az egyéb javak felsorolása mellett, sehol sem esik szó sem könyvgyűjteményről, sem pedig egyéb művészeti tárgyú gyűjteményről, szemben a későbbi Fugger végrendeletekkel, amelyekben – a fontos ingatlan örökösödések mellett – ezek is jelentős szerepet játszanak. A „lilimos” Fuggerek következő két generációjába (V – VI.) Ulrich és Georg két, illetve három fia, továbbá ezek gyermekei tartoztak. Georg Fuggertől induló nemzedékrendi táblázat¹¹ az alábbiak szerint írható fel:

⁷ LEHMANN, Paul: Eine Geschichte der alten Fuggerbibliotheken. 1. kötet. Tübingen, 1956. 1-9. p.

⁸ FINK, E.: Mitteilung über Beziehungen der Fugger zum Humanismus. Zeitschrift des historischen Vereins für Schwaben und Neuburg. XXI. (1894) 54-65. p.

⁹ STAUBER, A.: Monographie über das Haus Fugger. (1900)

¹⁰ SIMNACHER, Georg: Die Fuggertestamente des 16. Jahrhunderts. I. Darstellung. Tübingen, 1960. 104-115. p.

¹¹ I. m. (2) és (3) genealogiai táblázatok

Georg legfiatalabb fia: Anton (†1560) örökölte nagybátyjának, a „gazdag” Jakobnak üzleti tehetségét, aki felismerve a fiatalember okosságát és céltudatosságát, utódjaként nevezte meg. Az új cégvezető 1526-ban vette újból bérbe az alsómagyarországi ércbányákat. A kapcsolatok később is fennmaradtak, Thurzó Elek 1535-ben eladta Antonnak a tulajdonát képező, egykori Trencsén megyei Vöröskő várát (Bibersburg) a hozzá tartozó birtokkal együtt. Strieder¹² szerint Antonnak (†1560) már volt egy szép könyvtára, amelyet a vöröskői várkastélyban helyezett el. A gyűjtemény közép és nagy formátumú köteteit fehér pergamenbe kötötték és aranszínű, préselt keretdíszítésekkel látták el. A várkastélyt és a birtokot Anton legidősebb fia, Marcus Fugger (†1597) örökölte.

Markus leánya, Maria Fugger 1583-ban ment feleségül gróf erdődi Pálffy Miklóshoz (1552-1600), Pozsony megye főispánjához, a pozsonyi királyi vár főkapitányához. Pálffy még az esküvő évében megvette Vöröskő várát az apósától és 1592-ben már ő volt az ura az egész várbirtoknak¹³. A vöröskői várkastélyban tárolt Fugger könyvgyűjtemény nemigen kerülhetett a Pálffyak birtokába, mert az egyébként igen részletes és minden tulajdonra kiterjedő családi okmánytárban ennek semmiféle nyoma sincs. Lehmann¹⁴ szerint Anton könyvgyűjteményének java része napjainkig a Fugger család birtokában maradt.

Anton fivére, az „idősebb” Raymund Fugger (†1569) – aki egyébként Thurzó Katalint vette el feleségül – szintén jelentős könyv- és kéziratgyűjteményt mondhatott magáénak, de könyvkiadásokat is finanszírozott¹⁵. Bőrkötésű köteteinek elülső kötéslapjára a monogramos (R. F.) kétliliomos címere volt bepréselve (3. kép). Gyűjteményét két idősebb fia: Johann Jakob (†1575) és Georg (†1569) örökölte.

3. kép

A „liliomos” Fuggerek legjelesebb könyvgyűjtői és a könyvtáraik bőkezű gyarapítói az „idősebb” Raymund fiai voltak. A kutatók szerint ennek a (VI.) generációnak a nevéhez fűződik a Fugger könyv- és kéziratgyűjtemények legfényesebb időszaka, mert a gyűjtők igen bőkezűen, tudatosan megalapozva és széleskörűen gyarapították könyvtáraikat. Ezekben a vallásos irodalmon kívül az antik művektől a kor társadalmi és természettudományos tartalmú kéziratokig, illetve nyomtatványokig mindenféle mű fellelhető volt. A kéziratok és nyom-

¹² STRIEDER, Jakob. Zentralblatt für Bibliothekswesen. 50. évf. 1933. 453-455. p.

¹³ JEDLICKA Pál: Kiskárpáti emlékek Vöröskőtől Szomolányig. Bp. 1882. 14. p., és Eredeti részletek a gróf Pálffy család okmánytárához 1401-1653. Budapest, 1910. IV. 760. p.

¹⁴ I. m. (7) 16-40. p.

¹⁵ I. m. (7) 10-15. p.

tatványok gyarapítása nem csak a kiadókon, kereskedőkön vagy a közvetítőkön keresztüli szokásos beszerzés útján folytatódott, hanem egyszerre egész gyűjteményeket (pl. a híres nürnbergi Schedel-, vagy a firenzei Manetti- gyűjteményt) is megvásároltak.

A legidősebb fivér: Johann (Hans) Jakob Fugger (1516-1575), egyben a legidősebb férfi a VI. generációban, a neves bankár nagybátyja: Anton halála után, 1760-ban vette át a Fugger ház irányítását. Családja kétliliomos címerképe már kibővült egy püspöksüveget tartó copfos alak és három egymás fölött függő vadászkürt képével (4. kép)¹⁶. A pazarló életmód, de főleg a rossz üzletkötések következtében a cégvezető lassan felélte vagyonát, s azt követően, hogy a cégvezetést átadta az összes adósságot kifizető unokaöccsének: Marcusnak (1529 -1597), kénytelen volt 1571-ben eladni könyvgyűjteményét Albrecht bajor nagyhercegnek. A hercegi gyűjteménnyel együtt ez a állomány képezte a bajor Staatsbibliothek alapját.

4. kép

Még nagyobb és szisztematikusan kialakított gyűjteményt mondhatott magáénak a korban negyedik fiútestvér: Ulrich (1526-1584), aki a III. Pál pápától elnyert pápai kamarási címe ellenére 1553-ban evangélikus hitre tért át. A gyűjtemény leltáraiban felsorolt több ezer kézirat és nyomtatott kötet között héber, görög, latin, olasz és arab nyelvű klasszikusokat, vallási irodalmat, asztronómiai és asztrológiai műveket, sőt uralkodói kéziratokat is találunk. Az utódok nélkül elhalálozott humanista bibliofil gyűjteménye végül szintén a főherceg tulajdonába került.

A másik két fivér, Christoph (1520-1579) és a „fiatalabb” Raymund (1528-1569) nem hagyott hátra utódokat. Mindkettőjüknek volt könyv- és kéziratgyűjteménye. Christoph gyűjteményének egy része a családban maradt, míg másik része a müncheni Staatsbibliothek állományába került. Raymund könyvtárát – amely mindössze 1000 kötetet, köztük csak néhány értékesebbet tartalmazott – 1576-ban unokaöccsei kapták meg örökösödés útján.

A korban második fiútestvér: Georg (1518-1569) szintén jeles könyvgyűjtő volt¹⁷. A családi javadalmakból élő földesúr érdeklődési köre főleg a matematikára, az asztronómiára, az asztrológiára, az építészetre és az orvostudományokra terjedt ki. Könyvtára nem volt olyan terjedelmes és sokrétű, mint fivéreie. Köteteinek java részét Nürnbergből szerezte be. A

¹⁶ Hans Jakob Fugger és Ursula von Harrach házasságcímerai a Fugger-Babenhausen hercegség tulajdonában lévő Fugger emlékkönyvből.

¹⁷ I. m. (7) 192-213. p.

gyűjteményt halála után a fiai örökölték¹⁸ azzal a szigorú meghagyással, hogy azt tartósan a család kirchberg-weissenhorni ágának tulajdonában kell tartani.

A fiúk, betartván atyjuk kívánságát, a könyvgyűjteményeiket ők még nem osztották fel, nem adták és nem herdálták el.

Az unokatestvérek közül a nordendorfi ághoz tartozott a neves bankár fia: Marcus Fugger (1529-1597), aki az apjától örökölt¹⁹ kézirat- és nyomtatott könyvgyűjteményt tovább gyarapította. Gazdag könyvtárát fiai és unokái örökölték, de az utóbbiaktól a kéziratok és a kötetek jelentős része mára szintén a müncheni Bayerische Staatsbibliothekbe került²⁰.

Erről a jeles könyvgyűjtő, tudatos könyvtárgyarapító generációról és a további leszármazottairól írja Götz von Pölnitz²¹, hogy „*Igen nagyvonalú volt annak a nemzedéknek az életvitele, a pompakedvelése...egy olyan dinasztia nagyvonalú vendégszeretete népesítette be a termeiket, amely szívesebben élt régi dicsőségéből, mint új tetteiből.*” Bizonyára ismerték és követték Horatius neves mondását²², miszerint „*Sit bona liborum et provisae frugis in annum copia, nec fluitam dubiae spe pendulus horae.*” (Légyen elég könyvem, s aratásig elég kenyérem, s ne féljek a percek rablancán, hogy mit hoz a holnap.)

A következő nemzedék tagjai – bár már korántsem gyarapították olyan bőkezűen gyűjteményeiket, mint azok, akikről örökölték – igyekeztek betartani a szülői akaratot arra vonatkozóan, hogy könyvtáraik lehetőleg a családban maradjanak.

Az 1569-ben elhunyt Georg legidősebb fia: Philipp Eduard (1546-1618) a fivére: „*secundus*” Octavian (1549-1600) támogatásával fejlesztette tovább azt a könyv- és kéziratállományt, amelyet apjuktól örökölték. A bőrkötéses könyveik a „P. E. F.”, illetve az „O. S. F.” monogrammal voltak ellátva. 1576-ban megkapták nagybátyjuk: a „*fiatalabb*” Raymund örökségéből annak könyvgyűjteménye egy-egy negyedét. Közel 50 évig maradt a könyvtár Philipp Eduard tulajdonában, majd az unokától és az örökösöktől a mintegy 14000 kötet (kb. 17000 szerzőtől) nagyrészt a bécsi udvari könyvtárba került²³.

A legfiatalabb testvér: „*senior*” Anton (1552-1616)²⁴ is igyekezett gyarapítani az apjától örökölt könyvtárát. A fiatalember 1565-től a Duna melletti Dillingenben folytatta tanulmányait és 1586-tól úgy szerepel az egykori feljegyzésekben, mint a dillingeni főiskola egyik pártfogója. Támogathatta a könyvkiadásokat is, mert pl. az augsburgi David Hoescheliussal kiadott latin-görög szótár 1589-ben és 1590-ben a „*senior*” Anton Fuggerhez szóló ajánlólevelekkel jelent meg. Könyvtára szépen gyarapodott, amikor a 1576-ban örökösként ő is hozzájutott nagybátyja, a gazdag földbirtokos „*fiatalabb*” Raymund könyv- és kéziratgyűjteménye egy részéhez²⁵. Köteteinek kötetstábláiba be voltak préselve az exlibrisei, amelyeken a kirchenbergi és weissenhorni ág kettős címere és az „*ANTHONI FVGGER 1586*” felirat látható.

¹⁸ I. m. (10) 137-142. p.

¹⁹ I. m. (10) 121-136. p.

²⁰ I. m. (7) 238. p.

²¹ I. m. (3)

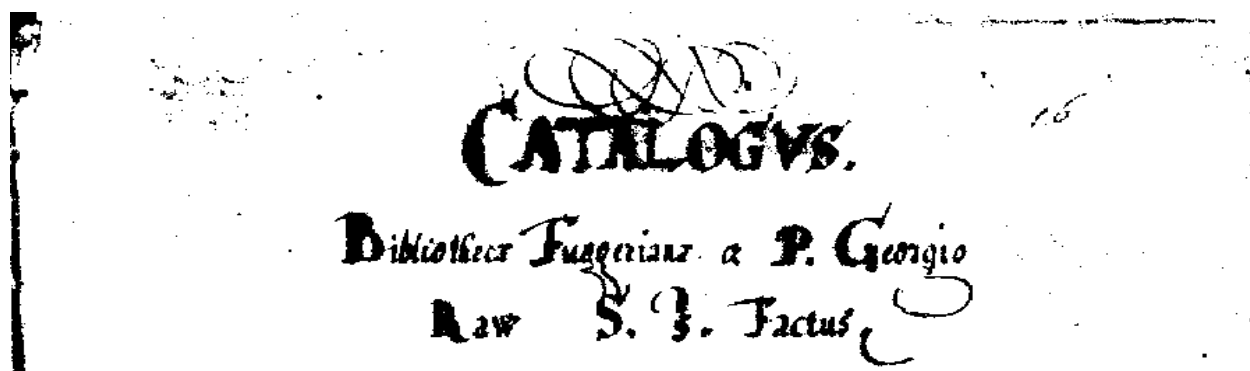
²² HORATIUS, Levelek I.

²³ I. m. (7) 214-230. p.

²⁴ A „*senior*” előnevet azért kapta a családban, mert a nordendorfi ágban volt egy szintén Anton nevű unokaöccse, aki mintegy 11 évvel volt fiatalabb nála.

²⁵ I. m. (7) 230-237. p.

Kutatásai során Paul Lehmann a „senior” Anton könyvgyűjteményének (vagy legalább is adott időszakban felmért állományának) több katalógusát is fellelte a vatikáni levéltárban, illetve Köln városának történelmi levéltárában²⁶. A vatikáni levéltárban a Barberini kardinális iratai között talált *Ms. Barberini lat. 3181* (2985) jelölésű könyvrajstrom címe: *Catalogus librorum bibliothecae illustrissimi et generosissimi domini piae memoriae domini Anthonii Fuggeri senioris in Kirchberg et Weissenhorn etc.*” Az itt feljegyzett művek javarészt 16. és a 17. század eleji (1616-ig) kiadásúak, de van közöttük egy-két inkunábulum is. A katalógus (feljegyzésben jelzett) további három kötete a levéltárban már nem volt fellelhető. A kölni levéltárban lévő jegyzék címe: *Catalogus bibliotheca Fuggerianae a P. Georgio Raw S. J. factus.*²⁷ Az előzéklap felső részét az 5. kép mutatja be.

5. kép

Katalógusában Raw páter ezt a Fugger könyvgyűjteményt szakterületi felosztásban ismerteti. A felvett kötetek kiadásának évszáma itt is 1616-ig terjed, míg a kötetszám összesen 1681 darab. A kutató szerint ez a katalógus „senior” Anton 1616-ban bekövetkezett halálát követően készülhetett az örökösének könyvtárában. (Megjegyzendő, hogy a katalógus nem tartalmaz utalást sem készítésének évszámára, sem az akkori Fugger tulajdonos pontos személyére.)

„Senior” Anton halála után annak fia: Raymund Heinrich Fugger (1616-1656) Kirchenberg és Weissenhorn grófja örökölte az apai könyvgyűjteményt, amely – ha a nagyapa: Georg első könyvvásárlásainak, az-az a kéziratok és könyvek gyűjtésének kezdő éveit valószínűsítjük – az 1540-es évektől kezdett gyarapodni a közel száz év múlva elért kötetszáma. Nem ismeretes, hogy Raymund Heinrich mennyiben járult hozzá ennek az értékes örökségnek a bővítéséhez. A hosszú éveken keresztül megőrzött és bizonyára megfelelően gondozott könyvgyűjteményt vagy annak egy részét az 1640-es évek elején a tulajdonos eladásra ajánlotta. Arra kell gondolnunk, hogy a család gazdálkodásában pénzügyi nehézségek léphettek fel, vagy valamilyen újabb vállalkozáshoz kellett jelentősebb tőke. A könyvgyűjtemények adásvételét ezekben az időkben könyvárusi közvetítésekkel bonyolították le. A könyvárusok vagy más közvetítők személyesen vagy levélben juttatták el az ajánlatokat az általuk ismert gyűjtőknek, illetve a vásárlási szándékokkal őket megbízóknak. A vásárlók így tájékozódhattak az eladásra felkínált gyűjteményekről vagy egyes kötetekről. Raymund Heinrich Fugger grófnál lévő gyűjtemény (vagy a gyűjteménye egy részének) adásvétele 1642-ben jött létre Bécsben,

²⁶ I. m. (7) 233-234. p.

²⁷ Georg Raw páter (1584-1660) 1610-ben lépett be a Jezsuita Rendbe.

amit egy Innsbruckban 1643. október 30-án keltezett, pecséttel és aláírással ellátott – az augsburgi Fugger levéltárban őrzött – pénzátvételi elismervény igazol²⁸:

„Ich Johann Othmar von Dettlingen zu Scharlachberkhaim bekenne hiemit, das ich des hochgebornen Herrn Heinrich Raymunds Fuggers, Grafen zue Kirchberg und Weissenhorn, meines hochgeerten Stifsohns, eigenthumliche zuegehörige Bibliotheca, jedoch mit vorwissen hochvollbesagten meines herrn Stifsohn anno 1642 zu Wien pro dreytausent dreihundert gülden verkaufft und solche Summa in mich empfangen, die aussgab derselben aber zu seiner Zeit genugsam gebirlich liquitirt werden soll. Zu Urkund dessen mein adelih ringpettschaft und eigner handschrift hiefürgestellt.

Ynsbrug den 30ten 8^{bris} 43.

Johann Othmar von Dettlingen, manu propria”

(„Én, scharlachberkhaimi Johann Othmar von Dettlingen, ezennel elismerem, hogy méltóságos Heinrich Raymund Fugger úrnak, Kirchberg és Weissenhorn grófjának, az én igen tisztelt mostoha fiamnak tulajdonát képező könyvtárat, mindazonáltal a fentnevezett igen tisztelt mostoha fiam előzetes tudtával, az 1642. évben Bécsben 3300 guldenért eladtam, és ezt az összeget által is vettem, melynek kiadása viszont annak idején elégséges módon fog elszámoltatni. Ezen okirathoz a nemesi gyűrűspecsétemet és saját kézírásomat mellékelem.

Ynsbrug, 1643. október 30. Johann Othmar von Dettlingen mp.”)

A kialkudott ár tehát 3300 gulden (arany forint) volt. (Napjainkban ez kb. 29 millió magyar forintnak felel meg!) A volt tulajdonos megbízásából az üzletkötést a mostohaapja, a nemes Johann Othmar von Dettlingen bonyolította le. Az okirat – sajnos – nem tartalmazza sem a könyvgyűjtemény köteteinek címét és darabszámát, sem pedig a vásárló, vagy vásárlók személyét. Azt sem tudhatjuk meg, hogy az adásvétel egyszerre, vagy részletekben történt.

Paul Lehmann szerint „senior” Anton gyűjteményét (vagy annak egy részét) 1642/43-ban Lippay György esztergomi érsek egy tételben vásárolta meg, s azt a nagyszombati érseki rezidenciába vitette²⁹.

A Fugger könyv- és kéziratgyűjtemények, a családnál maradt köteteken kívül, a későbbiek folyamán – kisebb és nagyobb tételekben – szétszóródtak. Augsburgon kívül új őrzőhelyük lett több nagyobb európai könyvtári központ, pl. Münchenben, Heidelbergben, a Vatikánban, Bécsben, Harburgban, Wolfenüttelben és Esztergomban is.

²⁸ I. m. (7) 235-236. p.

²⁹ I. m. (7) 236. p.

Lippay György

Zombori Lippay György 1600-ban született Pozsonyban³⁰. Apja zombori Lippay János (†1616) királyi személynök, míg édesanyja Landovicz Serényi Mária volt. Fivérei közül Gáspár (†1654) kincstári elnök lett, akit 1645-ben a bécsi udvar a bárók sorába emelt. Öccse: János (1606-1668) jezsuita rendi áldozópap, a trencsényi jezsuiták kormányzója volt és több magyar nyelvű kertészeti, fűvészkerti témájú könyve is megjelent az 1660-as években Nagyszombatban, illetve Bécsben³¹. A legfiatalabb fivér: Ferenc (1608-1674) szintén jezsuita áldozópap, a bölcselet és a teológia doktora volt. Magyar hitszónokként tevékenykedett 17 évig különböző helyeken. Végül rektori tisztséget nyert Győrött, majd pedig Kassán. Egy-egy magyar és latin nyelven megjelent irodalmi munkája³² ismert. Bátyjának, az akkor már esztergomi érseknek az ajánlatát visszautasította, amikor az ki akarta adatni hitszónoki beszédeit. A családi címert a Siebmacher-féle címerkönyvből³³ mutatjuk be a 6. képen. A leírás alapján a címerpajzsban a zöldszínű hármashalmon egy szürke alapzatú fehér koronás oszlop áll, melyet két oldalról egy-egy koronás leopárd támaszt. A pajzs feletti koronás sisakforgón a címerpajzsban már ábrázolt koronás oszlopot – két szárny között – ugyancsak egy leopárd tartja a magasba. Lippay György iskolai tanulmányait Pozsonyban és Bécsben folytatta, míg a bölcseleti ismereteket Grazban sajátította el, ahol elnyerte a bölcsészet doktora címet. Mint már egri kanonok, 1619-től Rómában tanult hittudományt.

6. kép

³⁰ NAGY Iván: Magyarország családai. 7. kötet Bp., továbbá SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. VII. kötet. Bp. 1900.

³¹ SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. VII. k. Budapest, 1900. 1260-1261. p.

³² u. o. 1256-1257. p.

³³ Siebmachers's grosses und allgemeines Wappenbuch. Die wappen des Adels in Ungarn. IV. k. Nürnberg, 1885-1893

Amikor visszatért hazájába, a Pozsony megyei Szempcen lett plébános, majd 1625-ben esztergomi kanonok. 1627-ben tornai főesperesnek, 1628-ban esztergomi prépostnak nevezték ki. 1631-ben pécsi püspök és 1632-ben veszprémi püspök lett, míg 1635-ben kancellári tisztséget nyert. Lósy Imre érsekkel együtt hozta létre a Pázmány Péter bíboros által alapított nagyszombati hittudományi és bölcséleti karú egyetem jogi fakultását.

Lósy Imre érsek utódjaként 1642. november 19-én nevezte ki a pápa Esztergom érsekévé. Több teológiai művet jelentetett meg³⁴ és számos szerzőt támogatott munkájának kiadásában. A nagy irodalmi műveltségű, széles látókörű főpap bizonyára már korábban, talán már a bölcsészeti és hittudományi tanulmányaitól kezdve gyűjthetett kéziratokat és könyveket. Érsekké szentelését követően szükségesnek érezte, hogy könyvgyűjteményét – már csak a főszékes-egyház teológiai tevékenységeinek érdekében is – jelentősen bővítse. Kovách Zoltán³⁵ szerint a főpapi hagyatékokból csak lassan és sok esetben csak duplikátumokkal gyarapodó székes-főkáptalani könyvgyűjtemény azokban az időkben már nem elégíthette ki az olvasói és főleg a tanulói igényeket. Az egykor a Fuggerek tulajdonában lévő kötetek megszerzése is a célszerű könyvtárbővítés érdekében történhetett.

Az érseki felszentelést (1642) követően Lippay György a tulajdonában lévő köteteket érseki szuperexlibrisével (7. kép) látta el. Középen a Lippay címerpajzsból átvett kép látható a koronás oszlopot tartó leopárdokkal. E fölött lebeg a bíbornoki kalap a lecsüngő bojtjaival, körülötte az érsek nevét hordozó szalag. Az érseki szuperexlibrisszel is ellátott köteteinek vásárlás vagy ajándékozás formájában való megszerzése időpontjára semmi adat nem maradt fenn.

7. kép

³⁴ ZELLIGER Alajos: Egyházi írók Csarnoka. Esztergom, 1893.

³⁵ KOVÁCH Zoltán: Az esztergomi főszékesegyház története a 11. sz.-tól 1820-ig. ELTE szakdolgozat. 1964. kézirat

Ugyancsak ismeretlen az egykori teljes érseki gyűjtemény jegyzéke, a kéziratok és könyvek száma.

Az érsek egyébként nem csak a magánvagyonát bővítette vásárlásaival, hanem főpapi javadalmazásából mindvégig bőkezűen költött egyházi intézmények eszköztárának gyarapítására, továbbá a magyar haza és a katolikus egyház védelmére.

Az 1611. évi nagyszombati tartományi zsinat – többek között – olyan határozatot hozott, hogy a püspökök és kanonokok könyv- és kéziratgyűjteményei a haláluk után a jövőben az egyházra szálljanak annak érdekében, hogy minden káptalanban lehessen könyvtárt létrehozni, vagy a már meglévő káptalani könyvgyűjteményeket „*költségmentesen*” is lehessen gyarapítani. Így a főpapokat egyházi törvény kötelezte arra, hogy végrendeletükben a könyvgyűjteményüket az illetékes káptalani könyvtárakra hagyományozzák. Lippay György bíboros érsek valószínűleg azzal a tudattal is gyarapította saját könyvgyűjteményét, hogy az majdan hagyatéki úton célszerűen fogja kiegészíteni a székesfőkáptalani könyvtár könyvállományát. Végrendeletében az akkor még Nagyszombatban működő székesfőkáptalanra hagyta a könyv- és kéziratgyűjteményét. (Egyébként nem mindegyik főpap gyűjteménye került be hagyatéki úton székeskáptalani, vagy társkáptalani könyvtárakba. Sokan rokonaikra, jó ismerőseikre, intézményekre vagy más célokra hagyták javaikat.)

A bibliofil szempontból is különleges értékű Lippay gyűjteményt, később egyesítve Szelepcsény György érsek gyűjteményével, napjainkban „*Bibliotheca Vetus*” néven önálló állományként kezelik a Főszékesegyházi Könyvtárban.

A főszékesegyházi könyvtár kialakulása

A hazai egyházszervezet 11. századi kialakításakor a püspökségek megalapítását mindenütt követte a káptalanok (a kanonokok testületének) szervezése. Az érsekségek és a püspökségek mellett a székesfő-káptalanok, illetve a székeskáptalanok, míg másutt a társaskáptalanok működtek.

Az esztergomi székesfőkáptalannak a feltételezések szerint már a 11. század folyamán volt un. káptalani iskolája, ahol a leendő egyházi személyeket tanították a legfontosabb tudnivalókra. A quadrivium (grammatika, retorika, dialektika és a muzsika) oktatásához tanítási kézikönyvekre is szükség volt. Ezek a könyvek, kéziratok – az istentiszteleti, templomi könyvek (pl. misszálék, graduálék stb.) kivételével – kezdetben személyi tulajdonban voltak. A templomokban, kápolnában őrzött liturgiai műveken kívüli nagyobb egyházi könyvgyűjtemény csak később jöhetett létre. Ocsovszky Ferenc³⁶ tanulmányában azt olvassuk, hogy *„László, az esztergomi főkáptalan nagyprépostja, 1277-ben végrendeletileg némely könyveit szent Tamás prépostjának, s a sz. ferencz- és domokosrendi atyáknak adományozta.... mi világosan arra mutat, hogy ez ideig főegyházi könyvtár aligha létezett.”*

Csak több mint egy évszázad múltán, 1397-ik évből van hivatalos okiratunk (törvényes egyházvizsgálati okmány) arról, hogy *„első volt Kököllő János kanonok, ki különféle jó könyveket hagyományozott a főegyházra.”*³⁷ Ebből arra lehet következtetni, hogy az esztergomi főszékeskáptalan már kisebb könyvtárnak is tekinthető könyvgyűjteménye a 14. század folyamán alakult ki.

Amikor a főkáptalan Várdai Pál érsekkel a törökök elől 1543-ban Nagyszombatba menekült, a hátrahagyott könyvek nagy része elpusztult vagy szétszóródott³⁸. Az állomány gyarapítása az új helyen rögtön megkezdődhetett, mert Oláh Miklós püspök (1493-1568) a székesfőkáptalan által őrzött könyvek *„nagy számáról”* tesz említést végrendeletében, de ő még a saját könyveit *„kanonokoknak és szegény iskolásoknak”* hagyományozta. Egy 1568-ban felvett leltár szerint az egyházi könyvgyűjteményben 44 *„különböző nagy és kicsi”* könyv volt.

Az egyházi könyvgyűjtemények az évszázadok folyamán főpapi magángyűjteményekben, káptalani könyvtárakban és kolostori könyvtárakban gyarapodtak. Miként korábban már utaltunk rá, Forgách Ferenc érseksége alatt az 1611. évi nagyszombati tartományi zsinat – többek között – olyan határozatot hozott, hogy a főpapok kötelesek könyveiket végrendeletileg arra az egyházi közösségre hagyni, amelynek javadalmasai voltak. Ezekkel a kötetekkel kívánták a káptalani könyvgyűjteményeket bővíteni. Az érsek Nagyszombatban egy házat is vásárolt, ahol a könyvtárat és egy egyházi nyomdát helyezték el. A székesfőkáptalani könyvtár Esztergomba való visszatérésig (1820) itt őrizte az elhunyt érsekek és kanonokok könyveit is³⁹. A 17. század első felében a könyvállomány mintegy 1000 kötet lehetett, míg a század utolsó harmadában – a Lippay-féle örökség átvételét követően – már megközelíthette a 3000 kötetet⁴⁰. Pázmány Péter bíboros-érseknek is nagy tervei voltak a

³⁶ OCSOVSZKY Ferenc: Az esztergomi főegyház könyvtára. RELIGIO 1856. I. félév. 3. sz. 17. p.

³⁷ I. m. 17. p.

³⁸ KÖRMENDY Kinga: A Knauz-hagyaték kódextörédei és az esztergomi egyház középkori könyvtárának sorsa. MTA Könyvtárának Közleményei 7(82) Budapest, 1979. 29-33. p.

³⁹ I. m. (32) 40. p.

⁴⁰ ⁴⁰ I. m. (32) 42. és 45. p.

könyvtár bővítésével és korszerűsítésével kapcsolatban, de a háborús események a kivitelezést meggátolták. Ő egyébként mégsem erre a könyvtárra, hanem a pozsonyi jezsuita kolostorra hagyta az érseki magángyűjteményét.

Naudé⁴¹ arról értekezett művében, hogy a rendezetlen, katalógus nélküli könyvgyűjtemény nem tekinthető még könyvtárnak. A székesfő-káptalani könyvtár első ismert katalógusaira Kovách Zoltán könyvtárigazgató talált rá 1963-ban⁴². Szelepchény György érseksége alatt J. H. Hunger⁴³ érseki káplán 1674-ben és 1676-ban állította össze a könyvtár helyrajzi és szakkatalógusát és ezzel 1891 kötetet vett számba. Szelepchény érsek egyébként szintén erre a könyvtárra hagyta gazdag könyvgyűjteményét.

Ismeretes, hogy az esztergomi érsekség és kancelláriája az 1760-as évektől Pozsonyba tette át székhelyét, de az érseki székesfőkáptalan – a könyvtárával együtt – változatlanul Nagyszombatban maradt.

A Pozsonyban székelő érsekek egy primási könyvtárt kezdtek kialakítani. Barkóczy Ferenc érseksége idején (1761-1765) a primási könyvtárnak már külön helye volt a városban⁴⁴. Batthyány József bíboros-érseksége alatt (1766-1799) már olyan gazdaggá, terjedelmessé és sokrétűvé gyarapodott ez a könyvtár, hogy neves történészünk: Pray György⁴⁵ a gyűjteményt – összevonva a pozsonyi társaskáptalan könyvgyűjteményével – nyilvános könyvtárnak javasolta kialakíttatni⁴⁶.

A nyilvános könyvtár létrehozása nem valósult meg, ráadásul a napóleoni háborúk folyamán az érseki könyvgyűjtemény a francia-szász hadak főparancsnoka által *„több százra menő válogatott könyvektől, minden óvatosság dacára és minden visszatérítés vagy kárpótlás nélkül kifosztatott.”*⁴⁷ (A Fugger gyűjtemény kötetei – mint hagyatéki állomány – valószínűleg nem kerülhettek át a pozsonyi érseki könyvgyűjteménybe, ezért megmenekültek a széthordástól.) Amikor a primási könyvtárat 1821-ben Esztergomba költöztették, akkor ez – az un. röpiratokkal együtt – már mintegy 7 ezer művet tartalmazott 16 ezret meghaladó kötet-számban.⁴⁸

A régi székesfőkáptalani könyvtárt – amely a primási könyvtártól eltérően nem vásárlásokkal, hanem főleg hagyatékok útján gyarapodott tovább – 1820-ban telepítették vissza Esztergomba. Az ekkor mintegy 20 ezer kötettségű gyűjteményt először az esztergomi ferencesek templomában, majd a primási könyvtárral együtt az esztergomi zárdatemplomban helyezték el.

Amikor Scitovszky János érseksége alatt (1849-1866) 1853-ban – valószínűsíthetően Hild József tervei alapján – elkészült az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár (Bibliotheca) épülete, akkor itt helyezték el a volt primási könyvtárat, a régi székesfőkáptalani könyvtárat és az 1820-tól helyben gyarapodó esztergomi káptalani könyvgyűjteményt. A beköltözéskor a

⁴¹ NAUDÉ, Gabriel: Advis pour dresser une Bibliotheque. Paris, 1627, 1644.

⁴² I. m. (32) 45-54. p.

⁴³ SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. IV. k. Bp. 1896. 1428-1429. p.

⁴⁴ I. m. (33) 17. p.

⁴⁵ SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. XI. k. Bp. 1906. 111-118. p.

⁴⁶ THALLÓCZY Lajos: Könyvtártörténeti adalékok az esztergomi primási levéltárból. MKSz 1906. 380-382. p.

⁴⁷ I. m. (33) 18. p.

⁴⁸ I. m. (33) 18. p.

nyomtatott könyveknek összesen 54816 kötete (25744 mű) került a könyvespolcokra⁴⁹. Itt kapott helyet az a gazdag kéziratár is, amelyet még gróf Kollonich Lipót bíboros-érsek (1695-1707) alapított a 18. század első éveiben, s amely vásárlásokkal, valamint a főpapi kéziratokkal ekkor már közel 1400 kötetre, illetve csomagra gyarapodott. Az egyesített könyvtár a 19. század közepén – tartalmi értékét és nagyságát tekintve – a pesti Nemzeti Múzeum, a pesti egyetem és a pannonhalmi apátság könyvtárai után a negyedik legnagyobb könyvtárnak volt tekinthető az országban. Az elsősorban papnevelést támogató könyvtár 1855-ben – érseki határozat alapján – megnyílt a nyilvánosság számára is.

Simor János érsek (1867-1891) egyesíttette a Bibliothecában eddig külön kezelt könyvtári részlegeket és a közel hat éven keresztül tartó átrendezés, katalógus készítés 1882-ben fejeződött be. Az érsek a magángyűjteményéből 1876-ban újból egy külön érseki könyvtárat hozott létre, amely szintén nyilvános lett.

A 19. század utolsó évtizedeitől a könyvtár gyarapodásának fő forrásául a főpapi (kanonoki, préposti) hagyatékok szolgáltak. A 20. század világháborúkkal, majd ideológiai ellentétekkel terhelt évtizedei nem tettek lehetővé nagymértékű állományfejlesztést, de legalább az épület és a könyvtár viszonylag épségben vészelte át a vészterhes időket.

⁴⁹ I. m. (33) 19. p.

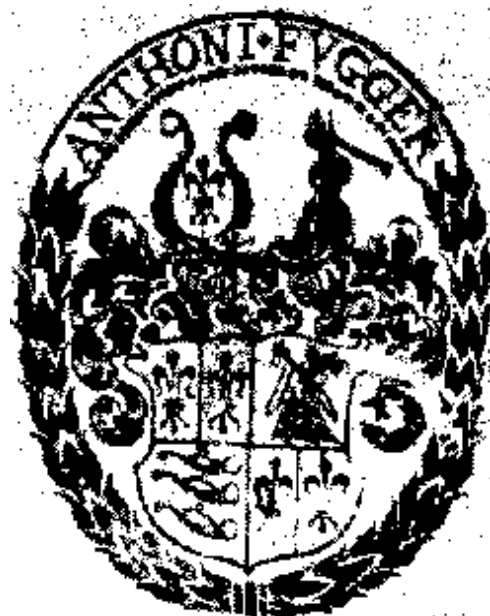
Az Esztergomban őrzött Fugger gyűjtemény vitatható eredete és megszerzése

Az egykori Fugger kézirat- és könyvgyűjtemények állományába tartozó példányokat a kötet-táblákba préselt, vagy bejegyzett Fugger monogramokról, a Fugger exlibrisekről (szuper-exlibrisekről), a családi címer rajzolatának (a kettős liliomnak) megjelenítéséről, a régi jelze-teikről, illetve a különleges bekötésükről (pl. fehér bőr- vagy pergamenkötés aranyozott nyo-mattal) lehet felismerni. Ezek alapján egyértelmű, hogy az esztergomi Bibliothecában őrzött kötetek egykor az augsburgi Fugger család valamelyik bibliofil tagjának tulajdonában voltak. Miután mindegyik köteten Lippay érsek szuperexlibrise is látható, az is biztos, hogy a köny-vek a székesfőkáptalani gyűjteménybe való besorolásuk előtt az érsek magángyűjteményét gazdagították. Az viszont máig sem tisztázott egyértelműen, hogy a kötetek melyik Fugger családtagtól (azaz melyik Fugger gyűjteményből), mikor és milyen módon kerültek az érseki magángyűjteménybe. A feltett kérdések biztos, kikezdhetsen megválaszolása a korbeli „bizonylatok” hiányában nem egyszerű.

Először vizsgáljuk meg az eredeti Fugger tulajdonos kilétének valószínűségét. Az esztergomi gyűjtemény – általában a 16. és a 17. században kiadott – példányain jól láthatók a Fugger szuperexlibrisek változatai, mégpedig kétféle méretben, továbbá a tulajdonosi név megjelení-tésén kívül évszámmal (8. kép) vagy évszám nélkül (9. kép).

8. kép

9. kép

A könyvtári körökben a 20. század közepéig az volt az általánosan elterjedt vélekedés, hogy az Esztergomban őrzött Fugger könyvgyűjtemény a gróf Pálffy családtól – annak Fugger rokonsága által – került Lippay György érsekhez és a kötetek eredetileg egykor az 1560-ban elhunyt Anton Fugger, illetve halálát követően a nordendorfi ági leszármazottai tulajdonában lehettek. Erre gondolhatott közvetve Otto Hartig⁵⁰ is az 1917-ben megjelent tanulmányában,

⁵⁰ HARTIG, Otto: Die Gründung der Münchener Hofbibliothek. München, 1917.

aki elsősorban a müncheni udvari könyvtár alapítását és az ott található Fugger könyvanyagot vette vizsgálata tárgyává. A kutató szerint a császárnak és a pápának is kölcsönző, a Habsburgok uralmát támogató neves bankárnak volt egy gazdag könyvgyűjteménye, ha nem is olyan értékű és terjedelmű, mint bibliofil unokaöccseinek a következő Fugger generációban.

Az esztergomi gyűjteménynek a nordendorfi Fugger ág leszármazottaitól való eredetét véli Jakob Strieder⁵¹ is, aki azt írja, hogy „*Anton Fugger könyveit, amelyeket a magyarországi vöröskői kastélyában tárolt, talán az esztergomi érseki könyvtárnak adományozta*”.

A Pozsony közelében fekvő tekintélyes váuradalmat a várkastéllyal Anton Fugger már 1536 óta a magáénak mondhatta, ugyanis Thurzó Elektől vette át egy több mint 100 ezer guldenes adósság fejében. A Fuggerektől a várbirtok és a kastély később beházasodás és vásárlás folytán került az erdődi Pálffy család birtokába. Amennyiben a vöröskői kastélyban tárolt kötetek, vagy azoknak egy része a Pálffy család birtokába jutott, úgy van valószínűsége annak is, hogy ezek később ajándékozás vagy eladás útján kerültek Lippay György esztergomi érsekhez.

A Fugger könyvtárak történetét és állagát kutató Paul Lehmann a fenti feltételezéseket igyekezett teljes egészében megcáfolni. A német kutató 1937-ben járt az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban, ahol a középkori kéziratokon⁵² kívül röviden áttekintette az itt fellelhető Fugger köteteket is. A 2. világháború és az azt követő honi viszonyok miatt már nem tudott ismét eljönni Magyarországra, de vélekedését az 1956-ban kiadott művében⁵³ részletesen is indokolta. Szerinte már csak azért sem lehetett az Esztergomban őrzött kötetek egykori tulajdonosa az 1560-ban elhunyt neves bankár, a nordendorfi ági Anton Fugger, mert az esztergomi könyvanyag jó része az 1560-1616 közötti évek kiadásából származik. Másrészt azért kell az egykori tulajdonosokat a Fugger család kirchenberg-weissenhorni ágából származó „*senior*” Anton (1552-1616) és kisebbik fia: Heinrich Raymund gróf (1611-1656) személyében keresni, mert az esztergomi könyvtár Fugger köteteiben található Anton Fugger szuperexlibrisek egyik típusán az 1586-os évszám is olvasható (8. kép). A kutató szerint Lippay érsek 1642/43-ban Heinrich Raymund gróf mostohaapján, Johann Othmar von Dettlingen közvetítésén keresztül egy tételben vásárolta meg saját könyvtára számára a Raw páter által is katalogizált 1681 darab kötetet, amelyeket a szuperexlibriseivel is ellátott.

Megjegyzendő, hogy J. Liptak⁵⁴ közleménye szerint a nagyszombati káptalan könyvtárában is vannak olyan Fugger kötetek, amelyek fehér bőrkötésbe kötve a Fugger család aranynyomású címerével vannak díszítve és az „*Anthonii Fugger*” feliratot viselik. Ezek a kötetek – Lehmann szerint⁵⁵ – valószínűleg az esztergomi székeskáptalan Nagyszombatból való visszaköltözésekor maradtak vissza, vagy ami kevésbé lehetséges, a második világháború folyamán, vagy azt követően kerültek Esztergomból Nagyszombatba. Nem tudni, hogy ezekben a köteteken Lippay érsek szuperexlibrise is szerepel-e, ugyanis ebben az esetben egyértelmű az előzetes tároló helyük.

⁵¹ i. m. (12)

⁵² LEHMANN, Paul: Handschriften und Handschriftbruchsücke des 8-15. Jahrhunderts in Esztergom. Egyetemes Philológiai Közlöny 1938. 165-172. p.

⁵³ I. m. (7) 234. p.

⁵⁴ LIPTAK, J.: Bayern und das Karpathendeutschum. Festschrift des Karpathendeutschen Bundestreffens. Augsburg, 1955.

⁵⁵ I. m. (7) 236. p.

Lehmann 1956-ban megjelent – többször is idézett – művéből az esztergomi Fugger köteteket érintő megállapításokat hazánkban először Borbély Andor⁵⁶ ismertette részletesebben az 1961-ben megjelent tanulmányában és általában magáévá tette a német kutató véleményét az esztergomi Fugger kötetek származásáról.

A meggyőzőnek tűnő érvek ellenére a Fugger család tagjainak életútját és a könyvgyűjteményeik sorsát érdeklődéssel figyelemmel kísérőben felmerülhet némi kétely, amelynek eloszlatása megszüntetheti az esztergomi gyűjtemény (vagy annak egyes kötetei) sorsának homályosabb részleteit.

A Fugger és Lippay szuperexlibrises esztergomi kötetek Lehmann által vélt Fugger tulajdonosára – tehát „senior” Antonra – vonatkozó kétségeink több tényezőtől is adódhatnak.

Az 1560 előtt kiadott kötetek Fugger szuperexlibrisén olvasható évszám nélküli „*ANTHONI FVGGER*” név tulajdonosa elvileg lehet az 1560-ban elhunyt neves Anton Fugger bankár is. Az ő könyvtárának katalógusát nem ismerjük. A leszármazottaitól – akár az előzőekben bemutatott magyar kapcsolatokon keresztül is – az egyes kötetek vásárlás vagy ajándékozás útján könnyen kerülhettek az esztergomi érsek tulajdonába.

A szuperexlibriseken feltüntetett név alapján az 1616-ig kiadott művek eredeti tulajdonosa lehetett akár a neves bankár unokája, illetve elsőszülöttjének: Marcus Fuggernek (1529-1597) a fia, a nordendorfi ági „junior”

Anton Fugger báró (1563-1616) is, aki időben a harmadik Anton nevű a Fugger családban (lásd a 6. oldalon bemutatott leszármazási táblázatot!).

A másik kérdés az, hogy mikor és miképpen kerültek a Fugger kötetek Lippay György érsek tulajdonába. Semmiféle bizonyítékunk sincs ugyanis arra vonatkozóan, hogy éppen a bíboros-érsek vásárolta meg 1642-ben, s ráadásul egy tételben a teljes esztergomi gyűjteményt Heinrich Raymund Fugger gróf mostohaapjának közvetítésével. Az egyes kötetek, vagy kötetcsoportok elvileg külön-külön is beszerezhetőek lehettek többféle forrásból, különböző közvetítőkön keresztül, különböző időpontokban, de ajándékozás formájában is gyarapíthatták az érseki magángyűjteményt.

Egyébként Fugger-Lippay szuperexlibrises kötetek jelenleg nemcsak a Főszékesegyházi Könyvtár tulajdonában találhatók. Az esztergomi Primási Palotában külön gondozott un. Simor könyvgyűjteményben három ilyen kötetet is azonosításra került.⁵⁷

A fentiekben felsorolt bizonytalansági tényezők miatt is célszerű lenne az összes esztergomi Fugger szuperexlibrisű könyv összegző számba vétele, egyenkénti átnézése és egyeztetése a Raw páter könyvlajstromában, illetve a Hunger érseki káplán által készített katalógusokban szereplő kötetekkel. Hunger katalógusaiban minden kötethez meg van adva annak formátuma, a szakbeosztása, az akkori elhelyezéséhez a polcszám és a sorszám. Sajnos egyik katalógusa sem jelöli meg, hogy melyik kötet származik a Fugger gyűjteményből. Tudtommal az előzőekben javasolt áttekintés és egyeztetés még nem történt meg.

⁵⁶ BORBÉLY Andor: Az esztergomi „Bibliotheca” Fugger gyűjteményének eredete. Magyar Könyv Szemle 1961. 469-475. p.

⁵⁷ SZEPESI Zsuzsanna: Az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár állománya az 1674-1676-os katalógusok tükrében. Budapest, 1971. Szakdolgozat. Kézirat. Továbbá „Az esztergomi Bibliotheca 17. századi történetéhez”. Magyar Könyvszemle. 1981. 3. sz.

Irodalom

- BORBÉLY Andor: Az esztergomi „*Bibliotheca*” Fugger gyűjteményének eredete. MKSZ. 1961.
- FINK, E.: Mitteilungen über Beziehungen der Fugger zum Humanismus. Zeitschrift des historischen Vereins für Schwaben und Neuburg. XXI. (1894)
- GÖTZ von PÖLNITZ: Die Fugger. Tübingen, 1970.
- HARTIG, Otto: Die Gründung der Münchener Hofbibliothek. München, 1917.
- JEDLICKSKA Pál: Kiskárpáti emlékek Vöröskötől Szomolányig. Bp. 1882.
- KOVÁCH Zoltán: Az esztergomi főszékesegyház története a 11. sz.-tól 1820-ig. E.L.T.E. szakdolgozat. 1964. Kézirat
- KÖRMENDY Kinga: A Knauz-hagyaték kódextörédei és az esztergomi egyház középkori könyvtárának sorsa. MTA Könyvtárának Közleményei 7. (82) Bp. 1979.
- LEHMANN, Paul: Handschriften und Handschriftstücke des 8-15. Jahrhunderts in Esztergom. Egyetemes Philologiai Közlöny 1938.
- LEHMANN, Paul: Eine Geschichte der alten Fuggerbibliotheken. 1. köt. Tübingen, 1956.
- LIPTAK, J.: Bayern und das Karpathendeutschum. Festschrift des Karpathendeutschen Bundestreffens. Augsburg, 1955.
- NAUDÉ, Gabriel: Advis pour dresser une Bibliothèque. Paris, 1627.
- NAGY Iván: Magyarország családai. 7. köt. Bp.
- NEBINGER, G. - RIEBER, A.: Genealogie des Hauses Fugger von der Lile. Tübingen, 1978. S.Z.F. 4. sorozat, 17. kötet.
- OCISOVSZKY Ferenc: Az esztergomi főszékesegyház könyvtára. Religio 1856. I. félév 3. sz.
- SIEBMACHER'S grosses und allgemeines Wappenbuch. IV. köt. Nürnberg, 1889.
- SIMNACHER, Georg: Die Fuggertestamente des 16. Jahrhunderts. I. Darstellung. Tübingen, 1960.
- STAUBER, A.: Monographie über das Haus Fugger. (1900)
- STRIEDR, Jakob: Zentralblatt für Bibliothekwesen. 50. évf. 1933.
- SZEPESI Zsuzsanna: Az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár állománya az 1674-1676-os katalógusok tükrében. Budapest, 1971. Főiskolai szakdolgozat. Kézirat.
- SZEPESI Zsuzsanna: Az esztergomi Bibliotheca 17. századi történetéhez. Magyar Könyvszemle 1981. 3. sz.
- SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. VI., VII., IX. köt. Bp. 1896 -1906.
- THALLÓCZY Lajos: Könyvtártörténeti adalékok az esztergomi primási levéltárból. MKSz 1906.
- WENZEL Gusztáv: A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében. Bp. 1882. Értekezések a történelmi tudományok köréből. X. köt. 4. sz.